

**Konvencija o pravima
djeteta**

Distribucija
OPĆA

CRC/C/15/Add.260
21 septembar 2005

Original: engleski jezik

KOMITET O PRAVIMA DJETETA

Trideset deveto zasjedanje

**RAZMATRANJE IZVJEŠTAJA KOJE DRŽAVE ČLANICE DOSTAVLJAJU
PREMA ČLANU 44. KONVENCIJE**

Zaključna razmatranja: Bosna i Hercegovina

1. Komitet je razmotrio inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine (CRC/C/11/Add.28) na 1030. i 1031. zasjedanju (vidi: CRC/C/SR.1030 i 1031), koja su održana 19. maja 2005. godine, i usvojio sljedeća zaključna razmatranja na 1052. zasjedanju koje je održano 3. juna 2005. godine.

A. Uvod

2. Komitet pozdravlja podnošenje inicijalnog izvještaja države članice, iako mora da napomene da je podnesen sa izvjesnim zakašnjenjem i da su neke od informacija iz izvještaja zastarjele. Komitet također pozdravlja blagovremene odgovore na listu pitanja, te konstruktivan i otvoren dijalog sa visokom delegacijom, koji je Komitetu omogućio da stekne bolje razumijevanje stanja djece u državi članici.

B. Prateće mjere koje su poduzete i napredak koji je postignut od strane države članice

3. Komitet sa zadovoljstvom bilježi sljedeće:
- (a) Usvajanje Zakona o zaštiti nacionalnih manjina od strane Parlamenta Bosne i Hercegovine 1. aprila 2005. godine, kao i uspostavljanje Vijeća za Rome;
  - (b) Usvajanje Pravilnika o zaštiti žrtava trgovine ljudima koji je u julu 2004. godine priložen Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu i usvajanje Državnog plana akcije za borbu protiv trgovine ljudima od strane Vijeća ministara 2001. godine;
  - (c) Usvajanje Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju 2003. godine u nastojanju da se razvije zajednička politika za cijelu zemlju;
  - (d) Usvajanje Akcionog plana za djecu 2002 - 2010. i uspostavljanje Vijeća za djecu Bosne i Hercegovine;

- (e) Donošenje Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama i odluke Vijeća ministara BiH od 30. decembra 2003. godine da usvoji Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, koja su osvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 20. decembra 1993. godine (Rezolucija Generalne skupštine 48/96);
  - (f) Ustavom zagarantirana direktna primjena prava i sloboda navedenih u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i njezinim protokolima;
4. Komitet također želi da pozdravi ratifikaciju:
- (a) Osnovnih sporazuma o ljudskim pravima, uključujući dva Opciona protokola Konvencije o pravima djeteta;
  - (b) Konvencije 138. Međunarodne organizacije rada (ILO) iz 1973. godine o minimalnim godinama starosti za prijem u radni odnos i Konvencije 182. Međunarodne organizacije rada iz 1999. godine o zabrani dječijeg rada i poduzimanju hitnih akcija za suzbijanje najtežih oblika dječijeg rada;
  - (c) Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji predstavlja dopunu Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, od 24. aprila 2002. godine;
  - (d) Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, od 11. aprila 2002. godine.

C. Faktori i teškoće koji ometaju implementaciju Konvencije

5. Komitet primjećuje da je država članica postala nezavisna 1992. godine i da još uvijek prolazi kroz fazu političke, ekonomske i društvene tranzicije, koja je otežana oružanim sukobom (1992-1995.), koji je imao i još uvijek ima traumatične posljedice za djecu. Komitet nadalje primjećuje da specifična politička i administrativna struktura koja daje široku autonomiju entitetima uspostavljenima u skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine – Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine – može dovesti do neujednačene primjene prava, kao i do poteškoća u planiranju, izradi i implementaciji sveobuhvatnih i usklađenih zakona i politika za djecu na državnom nivou.

D. Glavni razlozi za zabrinutost i preporuke

1. Opšte mjere implementacije

Stavovi sa rezervom

6. Iako uzima u obzir izjavu države članice da trenutno nije u poziciji da povuče svoju rezervu u vezi sa članom 9(1) Konvencije, Komitet je mišljenja da u praksi nema potrebe za rezervom, pošto se Centri za socijalni rad mogu smatrati "nadležnim vlastima" u skladu sa članom 9. Konvencije.

7. U svjetlu Bečke deklaracije i Programa akcije, Komitet preporučuje da država članica što je moguće prije povuče svoju rezervu, te da poduzme sve neophodne proceduralne radnje u vezi sa tim.

Zakonodavstvo i implementacija

8. Iako je Komitet uočio da je u proteklom periodu usvojen veći broj zakona čiji je cilj obezbjeđivanje bolje implementacije Konvencije u državi članici, postoji zabrinutost da specifična politička i administrativna struktura države članice (dva entiteta, deset kantona i jedan administrativni distrikt, od kojih svaki ima široku budžetsku i administrativnu autonomiju) može predstavljati prepreku izradi i implementaciji kohezivnih državnih politika te sveobuhvatnih i usklađenih zakona koji bi bili u punoj saglasnosti sa načelima i odredbama Konvencije.

9. Komitet preporučuje da država članica nastavi ulagati napore u cilju obezbjeđivanja jedinstvene primjene načela i odredaba Konvencije u cijeloj zemlji i da ubrza proces usvajanja zakona koji se trenutno nalaze u fazi provjere.

Državni plan akcije

10. Komitet pozdravlja pokretanje Državnog akcionog plana za djecu za period 2002 - 2010. godine, kao i uspostavljanje Vijeća za djecu koji je odgovoran za implementaciju akcionog plana, ali izražava zabrinutost zbog činjenice da su budžeti i implementacija i dalje na entitetskom nivou, da Vijeće za djecu nije u stanju da stimulira dovoljan stepen političke volje za organiziranu akciju implementacije akcionog plana, te da mu nedostaju tehnički kapaciteti i odgovarajuća ovlaštenja.

11. Komitet preporučuje državi članici da efikasno implementira Državni plan akcije za djecu, koji bi trebalo da bude usmjeren ka realizaciji načela i odredaba Konvencije i koji bi, između ostalog, trebalo da uzme u obzir Deklaraciju i Akcioni plan "Svijet prilagođen djeci" koji su usvojeni na posebnoj sjednici Generalne skupštine u maju 2002. godine. Komitet nadalje preporučuje da država članica poduzme sve neophodne mjere za obezbjeđivanje efikasnog funkcioniranja Vijeća za djecu i odgovarajućih reakcija državnih vlasti i tijela u skladu sa preporukama Vijeća, kao i da razmotri mogućnost uključivanja nevladinih organizacija u rad Vijeća za djecu.

Koordinacija

12. Iako je uočio da je od 2000. godine Vlada usvojila čitav niz relevantnih programa i akcionih planova za promoviranje dječijih prava, Komitet izražava zabrinutost zbog činjenice da razlike u politikama i praksama nastale usljed političke i administrativne rascjepkanosti mogu predstavljati smetnju njihovoj adekvatnoj implementaciji. Komitet je nadalje zabrinut zbog činjenice da iako u državi članici postoji preko 100 ministarstava, nijedno od njih nema isključivu nadležnost za pitanja koja se tiču djece.

13. Komitet preporučuje državi članici da nastavi jačati i podržavati Vijeće za djecu adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima, kako bi ga osnažilo da razvija i koordinira sveobuhvatnu i jedinstvenu implementaciju svih politika na teritoriji cijele zemlje.

Nezavisni monitoring

14. Komitet pozdravlja informaciju koju je dobio prilikom razgovora da će postojeći državni Ombudsmeni nastaviti svoje aktivnosti i da u okviru Ureda ombudsmana postoje odjeljenja za

dječija prava. Međutim, Komitet je zabrinut zbog činjenice da rad tih odjeljenja nije efikasan zbog nedovoljne količine informacija o njihovom postojanju i funkciji koju ona vrše, a naročito o njihovom mehanizmu za podnošenje individualnih žalbi.

15. Komitet preporučuje državi članici da pruži podršku Uredima ombudsmana u pokretanju kampanja za podizanje javne svijesti, koje će naročito biti usmjerene na roditelje i djecu u nastojanju da im se pruže informacije o postojanju i funkcijama odjeljenja za dječija prava u okviru Ureda ombudsmana, a naročito o njihovom ovlaštenju da primaju i istražuju žalbe koje se tiču kršenja dječijih prava. Država članica se nadalje podstiče da po tim pitanjima zatraži tehničku suradnju sa UNICEF-om i OHCHR-om, kao i sa drugim organizacijama.

Resursi za djecu

16. Iako prepoznaje napore države članice da izdvoji adekvatne resurse za usluge socijalne zaštite, Komitet je zabrinut zbog činjenice da se dječija prava i dalje zanemaruju i da se ne izdvajaju dovoljna sredstva za programe i politike koje se tiču djece. Komitet je nadalje zabrinut postojanjem znatne razlike između dva entiteta kada je u pitanju javna potrošnja u oblasti socijalne sigurnosti, obrazovanja i zdravstvene zaštite, kao i činjenicom da složeni ustroj države članice nije pogodan za optimalnu realizaciju ograničenih raspoloživih sredstava.

17. Komitet preporučuje državi članici da obrati naročitu pažnju na punu implementaciju člana 4. Konvencije utvrđivanjem prioriternih budžetskih stavki kako bi se obezbijedila implementacija ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava djece, naročito djece iz siromašnih porodica, "uz maksimalno korištenje ... raspoloživih sredstava, a tamo gdje je to potrebno, i u okvirima međunarodne suradnje". Komitet nadalje preporučuje državi članici da uskladi troškove za zaštitu dječijih prava u entitetima kako bi se zagarantirao minimum socijalne i zdravstvene zaštite za svu djecu u zemlji.

Prikupljanje podataka

18. Komitet prepoznaje napore koje država članica ulaže u prikupljanje podataka, ali sa zabrinutošću primjećuje da je posljednji popis stanovništva sproveden 1991. godine i da među različitim vladinim tijelima ne postoji jasna podjela odgovornosti za prikupljanje, konsolidaciju i analizu podataka. To rezultira ograničenom dostupnošću statističkih podataka o stanju djece, naročito one koja pripadaju različitim etničkim grupama i najugroženijim grupama (npr. djeca iz interno raseljenih i izbjegličkih porodica, žrtve seksualne i ekonomske eksploatacije, žrtve trgovine ljudima) i otežava izračunavanje osnovnih pokazatelja ljudskog razvoja, kao što su stopa smrtnosti novorođene djece, postotak pismene odrasle populacije, stopa nezaposlenosti i siromaštvo.

19. Komitet preporučuje državi članici da hitno izvrši popis stanovništva i razvije koordinirani sistem za prikupljanje podataka koji bi trebalo da pokrije svu djecu mlađu od 18 godina i da razvrsta te podatke po grupama djece kojima je potrebna posebna zaštita. Država članica bi također trebalo da izradi pokazatelje za efikasno praćenje i evaluaciju napretka u implementaciji Konvencije, kao i za procjenu uticaja politika koje

se tiču djece. Država članica se podstiče da u vezi sa tim zatraži tehničku suradnju sa UNICEF-om.

Saradnja sa civilnim društvom

20. Iako uočava postojeći nivo suradnje između Vlade i udruženja civilnog društva koja djeluju u oblasti promocije i zaštite dječijih prava, Komitet također primjećuje da ne postoje trajni kanali za komunikaciju između Vlade i nevladinog sektora.

21. Komitet preporučuje državi članici da poveća stepen suradnje sa nevladinim sektorom i sa drugim sektorima civilnog društva koji rade sa djecom i za djecu u Bosni i Hercegovini, te da uspostavi trajni kanal za komunikaciju kako bi se ta suradnja olakšala.

Obuka/informiranje javnosti o Konvenciji

22. Komitet uočava napore države članice – u suradnji sa UNICEF-om i lokalnim nevladinim organizacijama – u promociji Konvencije, što podrazumijeva i distribuciju postera, izradu brošura i produkciju radio programa. I pored toga, Komitet izražava zabrinutost informacijom da izvještaj države članice nije objavljen i predan javnosti putem medija, kao i činjenicom da se informiranje javnosti o dječijim pravima sprovodi uglavnom od strane međunarodnih organizacija i domaćih nevladinih organizacija, i pored toga što ovi zadnje-pomenuti raspolazu tek ograničenim sredstvima za takve aktivnosti.

23. Komitet preporučuje državi članici da poveća i ojača napore u oblasti informiranja javnosti o Konvenciji i da poveća svijest o njezinim načelima i odredbama, naročito među djecom i roditeljima.

24. Komitet također preporučuje državi članici da ojača napore u obezbjeđivanju adekvatne i sistematske obuke i/ili senzitiviziranja u vezi sa dječijim pravima profesionalnih grupa koje rade sa djecom i za djecu, naročito onih koji se staraju da se zakoni dosljedno sprovode, kao i članova parlamenta, sudija, pravnika, zdravstvenog osoblja, nastavnika, školske uprave, te drugih relevantnih aktera.

2. Opšta načela

Nediskriminacija

25. Komitet je zabrinut zbog činjenice da je diskriminacija po osnovu etničkog ili nacionalnog porijekla, socijalnog statusa, političkog uvjerenja, statusa raseljene osobe ili povratničkog statusa, života u ruralnim područjima, spola i invaliditeta i dalje veoma raširena. Komitet također izražava zabrinutost zbog informacije da – uprkos izvjesnom napretku – mediji ponekad doprinose stigmatizaciji i društvenoj isključenosti ljudi koji pripadaju određenim manjinskim i/ili etničkim grupama, podstičući u svojim izvještajima stereotipe i nepovjerenje prema njima.

26. U skladu sa članom 2. Konvencije, Komitet preporučuje državi članici da pažljivo i redovno evaluira postojeće nejednakosti u stepenu uživanja dječijih prava od strane same djece, i da na osnovu te evaluacije poduzme neophodne korake u cilju sprječavanja

i borbe protiv svih diskriminatorских nejednakosti. Komitet također preporučuje državi članici da ojača svoje administrativne i sudske mjere u cilju sprječavanja i otklanjanja *de facto* diskriminacije djece, naročito djece sa invaliditetom, romske djece i djece koja pripadaju etničkim i/ili vjerskim manjinama ili su druge nacionalnosti. Država članica se podstiče da u konsultacijama sa medijima izradi kodeks ponašanja koji bi pomogao da se otklone stereotipi i stigmatizacija manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima.

27. Komitet također zahtijeva da sljedeći periodični izvještaj sadrži i specifične informacije o mjerama i programima relevantnim za Konvenciju o pravima djeteta, koje su kao prateće aktivnosti poduzete od strane države članice, a u skladu sa Deklaracijom i Programom akcije usvojenim na Svjetskoj konferenciji protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i ostalih srodnih netrpeljivosti, koja je održana 2001. godine, također imajući u vidu Opći komentar br. 1 na član 29. (1) Konvencije (ciljevi obrazovanja).

Najbolji interesi djeteta

28. Iako primjećuje da je većina zakona i programa u državi članici u skladu sa načelom najboljih interesa djeteta, Komitet izražava zabrinutost zbog toga što se to načelo u praksi primjenjuje u ograničenoj mjeri, a kao razlog za to navodi se nedostatak adekvatnih finansijskih sredstava.

29. Komitet preporučuje državi članici da ojača napore kako bi opće načelo najboljih interesa djeteta bilo shvaćeno, te na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke, te projekte, programe i usluge koji utiču na djecu.

Poštivanje dječjeg mišljenja

30. Komitet pozdravlja napore države članice u promoviranju poštivanja dječijeg mišljenja, ali izražava zabrinutost činjenicom da se član 12. Konvencije ne primjenjuje na adekvatan način u porodici, školi i drugim institucijama i ne uzima se u potpunosti u obzir u praksi prilikom donošenja administrativnih i sudskih odluka, kao i prilikom izrade i implementacije zakona, politika i programa.

31. Komitet preporučuje državi članici da uloži dodatne napore kako bi dječije mišljenje počelo da se poštuje u praksi. U vezi sa tim, potrebno je staviti naročiti naglasak na pravo svakog djeteta da učestvuje u porodici, školi, drugim institucijama i tijelima, kao i u društvu u cjelini, a posebnu pažnju potrebno je posvetiti ugroženim i manjinskim grupama. Ovo pravo također treba ugraditi u sve zakone, sudske i administrativne odluke, politike i programe koji se odnose na djecu.

3. Civilna prava i slobode

Upis u matičnu knjigu rođenih

32. Komitet je zabrinut činjenicom da, prema podacima dostavljenim od strane Ombudsmana iz oba entiteta, postoji oko 5.000 djece sa nepotpunim podacima u matičnim knjigama rođenih i izvjestan broj djece u nekim područjima koja uopće nisu ni

uvedena u matičnu knjigu rođenih. Komitet je nadalje zabrinut informacijom da se romska djeca često ne upisuju u matičnu knjigu rođenih zbog toga što roditelji nemaju lične dokumente i što ih vlasti diskriminiraju odbijajući priznati pravo romskoj djeci na upis u matičnu knjigu rođenih.

33. U kontekstu člana 7. Konvencije, Komitet zahtijeva od države članice da, kao stvar od prioritnog značaja, nastavi i jača napore na uspostavljanju sistema koji će obezbijediti upis u matične knjige rođenih za svu djecu koja se rode na njezinoj teritoriji – bez obzira na nacionalnost ili status djetetovih roditelja – kao i za svu djecu koja su rođena u inostranstvu, a čiji su roditelji državljani države članice, te da poduzme konkretne korake kako bi se obezbijedio upis romske djece u matične knjige rođenih.

Pravo na privatnost

34. Komitet je zabrinut činjenicom da se pravo djeteta na privatnost ne poštuje u potpunosti u školama, medijima i drugim institucijama.

35. Komitet preporučuje državi članici da poduzme sve moguće mjere kako bi se zagarantirali uslovi za poštivanje prava djeteta na privatnost.

4. Porodično okruženje i alternativni oblici staranja o djetetu

Porodično okruženje

36. Komitet primjećuje važan posao i širok mandat centara za socijalni rad kao organa vlasti koji su nadležni za starateljstvo i koji se bave izvjesnim brojem pitanja, kao što su smještaj djece u institucije, zakoni koji se tiču usvajanja, administrativna i druga pomoć djeci i porodicama i drugo.

37. Komitet preporučuje državi članici da centrima za socijalni rad obezbijedi odgovarajuće ljudske i finansijske resurse i sistematičnu obuku osoblja, kao i da poduzme sve druge neophodne mjere kojima bi se zagarantirali kvalitet, efikasnost i transparentnost svih aktivnosti ovih institucija.

Usvajanje

38. Komitet primjećuje zabrinutost države članice pojavom nezakonitog međudržavnog usvajanja djece bez roditeljskog staranja koja su iz Bosne i Hercegovine, a žive u inostranstvu. Komitet također primjećuje da proces usvajanja nije u potpunosti usklađen sa članom 21. Konvencije, kao i da država članica nije ratificirala Hašku konvenciju o zaštiti djece i suradnji u oblasti međudržavnog usvajanja iz 1993. godine.

39. Komitet preporučuje državi članici da poduzme neophodne zakonske, administrativne i druge mjere kako bi u potpunosti uskladila nacionalne procedure za usvajanje djece sa članom 21. Konvencije, te da razmotri mogućnost potpisivanja Haške konvencije o zaštiti djece i suradnji u oblasti međudržavnog usvajanja. Komitet nadalje preporučuje državi članici da u okviru svog sljedećeg izvještaja dostavi raščlanjene podatke o djeci koja su uključena u proces domaćeg i međudržavnog usvajanja.

Alternativni oblici staranja o djeci bez roditeljskog staranja

40. Komitet primjećuje da se broj ustanova koje su preuzele brigu o djeci bez roditeljskog staranja više nego udvostručio tokom i nakon oružanog sukoba. Komitet izražava zabrinutost zbog mogućnosti da te institucije, u određenim slučajevima, postanu mjesta potencijalne diskriminacije zbog, između ostalog, ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti, nedostatka odgovarajuće obuke u oblasti životnih vještina, nedostatka adekvatno obučenog stručnog kadra, lošeg stanja smještajnih objekata i nedostatka odgovarajućih resursa. Komitet je nadalje zabrinut zbog činjenice da se nakon smještaja djeteta u neki od alternativnih oblika staranja malo napora ulaže u ponovno ujedinjavanje djeteta i porodice.

41. Komitet preporučuje državi članici da se smještaj djece bez roditeljskog staranja u institucije koristi samo u krajnjoj nuždi, tj. samo kada je to preporučeno od strane stručnjaka i u najboljem interesu djeteta. Državi članici se preporučuje da vrši sistematične periodične provjere smještaja djeteta u skladu sa članom 25. Konvencije. Komitet također preporučuje državi članici da izradi kvalitetne standarde za hraniteljstvo i da u znatnoj mjeri smanji vrijeme koje djeca bez roditeljskog staranja provode u institucijama. Komitet nadalje preporučuje izdvajanje dovoljnih sredstava za ispravno funkcioniranje i monitoring starateljskih institucija i hraniteljskog smještaja.

Nasilje, zlupotreba, zanemarivanje i zlostavljanje

42. Iako primjećuje da su u oba entiteta u toku nove zakonske mjere koje imaju za cilj unapređenje zaštite djece od porodičnog nasilja (novi Zakon o porodici i novi Zakon o zaštiti od porodičnog nasilja), Komitet je zabrinut zbog činjenice da su djeca često i u sve većoj mjeri izložena porodičnom nasilju i drugim vrstama zlostavljanja, uključujući i seksualno zlostavljanje. Komitet je nadalje zabrinut zbog činjenice da u državi članici ne postoji izričita zabrana fizičkog kažnjavanja djece u porodici.

43. U svjetlu člana 19. Konvencije, Komitet preporučuje državi članici da:

- (a) se pobrine da se zakonske mjere koje su u toku (novi Zakon o porodici i novi Zakon o zaštiti od porodičnog nasilja) što prije usvoje i implementiraju u oba entiteta;**
- (b) izradi sveobuhvatnu studiju o nasilju nad djecom, naročito o seksualnom zlostavljanju djece, kako bi se procijenili obim, uzroci, raširenost i priroda tog fenomena;**
- (c) izričito zabrani fizičko kažnjavanje djece u porodici i u institucijama;**
- (d) uključivanjem djece ojačaju kampanje podizanja svijesti i edukacije sa ciljem sprječavanja i eliminacije nasilja nad djecom i promocije pozitivnih, nenasilnih oblika discipline i poštivanja dječijeg mišljenja, istovremeno radeći na podizanju svijesti o negativnim posljedicama fizičkog kažnjavanja;**
- (e) evaluirati rad postojećih struktura i obezbijedi obuku stručnog osoblja koje je uključeno u ovu vrstu slučajeva;**
- (f) ojača mjere kojima bi se podstaklo prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom, te da ojača mjere za krivično gonjenje počinitelaca takvih djela;**
- (g) obezbijedi staranje, te puni fizički i psihološki oporavak i reintegraciju djece koja su bila žrtve nasilja.**

5. Osnovna zdravstvena i socijalna zaštita

Djeca sa različitim vidovima invaliditeta

44. Iako pozdravlja poduzimanje raznih zakonskih mjera u cilju zaštite djece sa invaliditetom, Komitet sa zabrinutošću primjećuje da i dalje postoje diskriminatorne prakse i predrasude prema osobama sa invaliditetom, uključujući i djecu, kao i da tim osobama nedostaje zadovoljavajuća medicinska njega i odgovarajuće mogućnosti za obrazovanje.

45. Iako pozdravlja novi Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju (iz 2003. godine), koji predviđa inkluzivnu nastavu i integraciju djece sa posebnim potrebama u redovni obrazovni sistem, Komitet sa žaljenjem konstatuje da do sada implementacija tog zakona nije bila dosljedna.

46. Komitet podstiče državu članicu da ustraje u aktivnom ulaganju napora i da nastavi da:

- (a) vrši provjeru postojećih politika i praksi koje se tiču djece sa invaliditetom, posvećujući dužnu pažnju Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom (Rezolucija 48/96 Generalne skupštine) i preporukama Komiteta koje su usvojene na dan opće diskusije o "Djeci sa invaliditetom" (vidi: CRC/C/69);
- (b) ulaže napore u cilju detekcije onesposobljenja u okviru obrazovnog sistema i obezbijedi bolju evaluaciju sveukupnih potreba učenika sa invaliditetom;
- (c) poduzima konkretne i specifične mjere koje će djeci sa invaliditetom omogućiti da u najvećoj mogućoj mjeri koriste svoje pravo na obrazovanje i koje će olakšati inkluziju ove djece u redovni obrazovni sistem, uključujući i strukovno obrazovanje;
- (d) ulaže veće napore u obezbjeđivanje neophodnih stručnih (defektolozi i ostali stručnjaci za osobe sa invaliditetom) i finansijskih resursa, naročito na lokalnom nivou, kao i da promovira i širi programe rehabilitacije u zajednici, uključujući i roditeljske grupe za samopomoć;
- (e) jača kampanje za podizanje svijesti, kako bi se promijenili negativni stavovi javnosti prema osobama sa invaliditetom.

Zdravstvena zaštita i pristup uslugama zdravstvene zaštite

47. Komitet je zabrinut zbog činjenice da složen politički ustroj države i neusaglašenost zakona i politika sve više otežavaju ravnopravan pristup sve djece uslugama zdravstvene zaštite. Nadalje, Komitet sa zabrinutošću primjećuje da jedna petina djece nije u potpunosti vakcinisana, a isključivo dojenje je ograničeno na prva tri mjeseca života i to samo kod ograničenog broja djece. Konačno, Komitet izražava ozbiljnu zabrinutost zbog činjenice da oko 90% Roma nema zdravstveno osiguranje, što rezultira stvarnom isključenošću Roma iz sistema zdravstvene zaštite.

48. Iako primjećuje da se, prema zvaničnim podacima, stopa smrtnosti novorođenčadi i djece do pet godina starosti smanjila, Komitet je zabrinut zbog mogućnosti da je smanjena stopa smrtnosti zapravo posljedica neodgovarajućeg prijavljivanja smrtnih slučajeva unutar neefikasnog sistema za prikupljanje podataka, naročito među najugroženijim grupama stanovništva.

49. Komitet preporučuje državi članici da poduzme sve neophodne mjere kako bi se svoj djeci obezbijedio jednak pristup i uravnotežen kvalitet zdravstvenih usluga, uz posvećivanje naročite pažnje djeci iz ugroženih grupa, naročito Romima. Komitet nadalje preporučuje državi članici da ojača napore u pravcu poboljšanja zdravstvenog stanja djece u državi članici:

- (a) jačanjem napora za obezbjeđivanje dostupnosti osnovnih usluga zdravstvene zaštite svoj djeci;**
- (b) jačanjem programa vakcinacije;**
- (c) poboljšanjem nutritivnog statusa djece;**
- (d) promoviranjem isključivog dojenja tokom prvih šest mjeseci života uz dodavanje odgovarajuće ishrane nakon tog perioda;**
- (e) zahtijevanjem tehničke pomoći u vezi sa tim pitanjima od UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), između ostalih.**

Zdravlje adolescenata

50. Komitet je zabrinut zbog činjenice da veliki broj adolescenata konzumira duhan i alkohol, i primjećuje da u državi članici ne postoji dovoljna promocija zdravog načina života, naročito u oblastima kao što su ishrana, pušenje, alkohol, HIV/AIDS, seksualno obrazovanje, te održavanje kondicije i lične higijene. Komitet je također zabrinut nedovoljnom količinom informacija o zdravlju adolescenata, naročito u smislu mentalnog i reproduktivnog zdravlja.

51. Komitet preporučuje državi članici da pojača mjere za rješavanje problema povećane konzumacije alkohola i duhana među djecom, da poboljša programe za promociju zdravog načina života i da uspostavi usluge savjetovanja za mentalno i reproduktivno zdravlje namijenjene adolescentima.

HIV/AIDS

52. Komitet je zabrinut zbog visokorizičnog ponašanja mladih (npr. intravenozno uzimanje droga i rizično seksualno ponašanje) koje državu članicu u budućnosti može izložiti ozbiljnim problemima u vezi sa HIV/AIDS-om. Komitet također primjećuje da je Vlada to pitanje prepoznala tek 2002. godine, kada je uspostavila Državni savjetodavni odbor za prevenciju HIV/AIDS-a i izradila "Strategiju za prevenciju i borbu protiv HIV/AIDS-a u BiH", iako većina stanovništva HIV/AIDS još uvijek ne doživljava kao prijetnju.

53. Komitet preporučuje državi članici da:

- (a) ojača napore u oblasti sprječavanja širenja HIV/AIDS-a, imajući u vidu Opći komentar Komiteta br. 3 o HIV/AIDS-u i pravima djeteta i**

Međunarodne smjernice za HIV/AIDS i ljudska prava (E/CN.4/1997/37);

- (b) pokrene kampanje i programe za podizanje svijesti o HIV/AIDS-u među adolescentima, naročito među onima koji spadaju u ugrožene grupe, kao i među širom populacijom, u cilju smanjenja diskriminacije djece koja su zaražena i pogođena HIV/AIDS-om;**
- (c) zatraži daljnju tehničku pomoć od UN-ovog Zajedničkog programa za HIV/AIDS i UNICEF-a.**

Standard života

54. Komitet primjećuje da zbog rata, sporog ekonomskog oporavka, niskih primanja i nezaposlenosti, mnoge porodice žive u oskudici, dok 20% njih živi ispod zvaničnog praga siromaštva. Većina djece koja su izgubila roditelje živi u uslovima krajnjeg siromaštva. Komitet je zabrinut činjenicom da loši životni uslovi ozbiljno ugrožavaju ostvarivanje dječijih prava u porodici, školi i u vršnjačkim i kulturnim aktivnostima.

55. Komitet preporučuje državi članici da poduzme sve neophodne mjere za pružanje podrške i materijalne pomoći porodicama koje žive u oskudici, kao i da izradi programe namijenjene najsiromašnijim porodicama, kako bi se svojoj djeci zagarantiralo pravo na odgovarajući nivo životnog standarda.

6. Obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti

56. Uprkos nedavnim ohrabrujućim pomacima, naročito u smislu usvajanja zakonskih i drugih mjera u oblasti obrazovanja – kao što su Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, uspostavljanje deveto-godišnjeg ciklusa obaveznog obrazovanja i Akcioni plan za zadovoljavanje obrazovnih potreba Roma i drugih nacionalnih manjina – Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) visokog broja djece koja nisu upisana u školu ili su odustala od školovanja;
- (b) još uvijek nedovoljnog broja profesionalnog nastavničkog kadra u zemlji;
- (c) nedostatka odgovarajućeg prostora i objekata za rekreativne i kulturne aktivnosti;
- (d) činjenice da naročito u ruralnim područjima djeca nemaju pristup predškolskom obrazovanju;

57. Komitet je zabrinut zbog rasprostranjene diskriminacije etničkih i/ili nacionalnih manjina, naročito Roma, u pristupu obrazovanju (samo 33% romske djece pohađa osnovnu školu). Komitet je nadalje zabrinut zbog činjenice da je pristup školovanju otežan i drugim marginaliziranim grupama djece, kao što su izbjeglice, povratnici i djeca sa invaliditetom.

58. Komitet je također zabrinut zbog:

- (a) činjenice da još uvijek postoji praksa “dvije škole pod jednim krovom”, pri čemu su zajedničke školske prostorije u nekim kantonima ili fizički podijeljene ili se koriste u različito vrijeme od strane djece različitog etničkog porijekla, a nastava se odvija po različitim nastavnim planovima u zavisnosti od nacionalnosti djece;

- (b) izvještaja u kojima se navodi da je nasilje u školi veoma rašireno, naročito među učenicima.

59. Komitet preporučuje državi članici da:

- (a) ojača napore u procesu usklađivanja zakona o obrazovanju i obezbijedi njihovu efikasnu i jedinstvenu implementaciju u cijeloj zemlji;**
- (b) poduzme sve neophodne mjere u pravcu pune implementacije članova 28. i 29. Konvencije, naročito kada su u pitanju djeca koja pripadaju najugroženijim grupama (tj. manjinske grupe, djeca koje žive u siromaštvu, djeca izbjeglice i povratnici, romska djeca, djeca sa invaliditetom itd.);**
- (c) poboljša efikasnost obrazovnog sistema, sa naročitim naglaskom na visok procenat djece koja napuštaju školovanje;**
- (d) obezbijedi dostupnost predškolskog obrazovanja u cijeloj zemlji, uključujući i u ruralnim područjima;**
- (e) poveća dostupnost programa strukovnog obrazovanja za mlade, u cilju olakšavanja njihovog pristupa tržištu rada;**
- (f) u kontekstu člana 29. koji se bavi ciljevima obrazovanja, uskladi obrazovni sistem u cijeloj zemlji, eliminira tzv. sistem "dvije škole pod jednim krovom" i uspostavi odgovarajuće programe i aktivnosti u cilju stvaranja okruženja u kojem će među svom djecom vladati tolerancija, mir i razumijevanje kulturnih raznolikosti, kako bi se spriječili netrpeljivost, nasilje među djecom i diskriminacija u školi i društvu u cjelini;**
- (g) djeci obezbijedi odgovarajući prostor i objekte za odmor i slobodno vrijeme, kao i za rekreativne i kulturne aktivnosti;**
- (h) zatraži tehničku pomoć od UNESCO-a i UNICEF-a.**

7. Specijalne mjere zaštite

Izbjeglička i raseljena djeca

60. Iako pozdravlja činjenicu da se u državi članici od septembra 2004. godine svojim prijeratnim kućama vratilo više od milion bivših izbjeglica i raseljenih lica, uključujući i njihovu djecu, Komitet primjećuje da je značajan broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine ostao u regionu (oko 100.000 njih živi u Srbiji i Crnoj Gori i Hrvatskoj, a 50.000 u drugim zemljama) i da je 314.000 njih još uvijek interno raseljeno. Komitet je također zabrinut zbog informacije da su slučajevi nasilja nad povratnicima i raseljenim licima te njihovom imovinom, nadgrobnim spomenicima i vjerskim objektima česti u zemlji.

61. Iako pozdravlja Zakon o raseljenim licima, izbjeglicama i povratnicima Republike Srpske iz 1998. godine koji regulira status, prava i obaveze raseljenih lica, izbjeglica i povratnika, kao i njihovu reintegraciju u društvo, Komitet je zabrinut činjenicom da u vezi sa tim nije pokrenut nijedan sveobuhvatan program na državnom nivou. Komitet je također zabrinut zbog činjenice

da su izbjeglička i raseljena djeca smještena u "kolektivne centre" zajedno sa odraslima i da u kolektivnim centrima često pored djece žive i hronični bolesnici.

62. Komitet preporučuje državi članici da:

- (a) nastavi ulagati napore u cilju bezbjednog povratka izbjegličke i raseljene djece i njihovih roditelja i da što je više moguće radi na sprječavanju nasilnih napada na povratnike i raseljena lica i/ili njihovu imovinu;
- (b) zadovoljava posebne potrebe i štiti prava izbjegličke i raseljene djece, naročito u cilju obezbjeđivanja odgovarajućih smještajnih aranžmana za ovu djecu, te socijalne i profesionalne reintegracije njihovih roditelja;
- (c) uskladi entitetske zakone sa državnim zakonima koji se tiču izbjeglica;
- (d) istraži problem djece čiji roditelji traže azil ili im je odobren privremeni ostanak ili imaju status izbjeglice u situaciji u kojoj ni roditelji ni dijete nemaju odgovarajuću dokumentaciju, te da im obezbijedi nesmetan pristup pravima koja su propisana za ovu kategoriju lica;
- (e) nastavi da traži tehničku suradnju od UNHCR-a po ovom pitanju.

Djeca u oružanim sukobima

63. Iako je broj žrtava mina u stalnom padu, Komitet izražava zabrinutost zbog informacije da je između 1992. i augusta 2000. godine od mina nastradalo ukupno 4.371 osoba, od čega oko 300 djece. Komitet je također zabrinut zbog informacije da još uvijek ima milion neuklonjenih mina u oko 30.000 minskih polja širom zemlje, od kojih se neka nalaze u blizini škola i dječijih igrališta, kao i zbog činjenice da, prema podacima Crvenog krsta, svakog mjeseca 50 djece pati od posljedica ove situacije. Komitet je nadalje zabrinut stanjem djece koja su žrtve oružanog sukoba, naročito u smislu posljedica na njihovo fizičko i psihološko stanje.

64. Komitet preporučuje državi članici da nastavi sa sprovođenjem kampanja za podizanje svijesti o minama, pokrene programe deminiranja kao stvar od prioritarnog značaja i proširi psihološku i socijalnu pomoć djeci koja su nastradala od eksplozije mine ili trpe druge posljedice oružanog sukoba.

Ekonomska eksploatacija i djeca koja žive na ulici

65. Komitet je zabrinut zbog informacije da znatan broj djece, naročito Roma, živi ili radi na ulicama, da je većina te djece mlađe od 14 godina, da većina ne pohađa školu i da je gotovo većina njih bolesna. Komitet sa zabrinutošću nadalje primjećuje da je posao kojim se bave ta djeca često štetan po njihovo zdravlje i izrabljivačkog je karaktera, kao i da je većina ove djece prisiljeno da radi.

66. Komitet preporučuje državi članici da:

- (a) poduzme sveobuhvatno istraživanje na nivou cijele države kojim bi se došlo do broja, sastava i karakteristika radne djece i djece koja žive i rade na ulicama u cilju osmišljavanja i implementacije sveobuhvatnih strategija i politika za sprječavanje i eliminaciju ekonomske eksploatacije ove kategorije djece;

- (b) se pobrine da se ovoj kategoriji djece obezbijedi odgovarajuća ishrana, odjeća, stambeni smještaj, zdravstvena zaštita i mogućnosti za obrazovanje, uključujući strukovno obrazovanje i edukaciju u oblasti životnih vještina, u cilju pružanja podrške njihovom punom razvoju;
- (c) se pobrine da implementacija zakona bude u punoj saglasnosti sa članom 32. Konvencije i ILO Konvencijama 138. (iz 1973. godine) i 182. (iz 1999. godine);
- (d) zatraži pomoć od ILO Međunarodnog programa za eliminaciju dječijeg rada (IPEC), i UNICEF-a, između ostalih.

Zloupotreba droga

67. Komitet je zabrinut zbog sve većeg broja adolescenata koji koriste nedozvoljene droge i supstance.

68. Komitet preporučuje državi članici da pokrene studiju kojom bi se pažljivo analizirali uzroci i posljedice ove pojave, te da iskoristi rezultate ove studije kako bi ojačala napore u pravcu sprječavanja korištenja nedozvoljenih droga i supstanci.

Seksualno iskorištavanje i trgovina

69. Iako pozdravlja određene pozitivne pomake u krivičnom gonjenju odgovornih za ozbiljne zločine protiv žena i djevojaka u kontekstu trgovine i prisilne prostitucije, kao i usvajanje Državnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima od strane Vijeća ministara 2001. godine, Komitet izražava zabrinutost zbog sve većeg broja djece mlađe od 18 godina, naročito adolescentkinja, koja su još uvijek žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja. Komitet je, osim toga, zabrinut zbog činjenice da Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, koji se tiče prodaje djece, dječije prostitucije i dječije pornografije, nije dobio adekvatan tretman u sistemima krivičnog pravosuđa u državi članici.

70. U svjetlu člana 34. i drugih relevantnih članova Konvencije, Komitet preporučuje državi članici da dodatno ojača napore u pravcu pune implementacije i ugrađivanja pomenutog Opcionog protokola u sisteme krivičnog pravosuđa, kao i da identificira, spriječi i eliminira trgovinu djecom u seksualne i druge izrabljivačke svrhe, uključujući studije kojima bi se procijenila priroda i veličina problema, te izdvajanjem dovoljnih sredstava za ovu oblast. Nadalje, država članica bi, između ostalog, trebalo da:

- pruži adekvatnu i sistematičnu obuku svim relevantnim profesionalnim grupama, naročito osobama zaduženima za sprovođenje zakona;
- pokrene kampanje za podizanje svijesti i prevenciju, koje će prvenstveno biti namijenjene djeci;
- zatraži pomoć od UNICEF-a i drugih relevantnih organizacija.

71. Komitet je također zabrinut zbog izvještaja u kojima se navodi da su policajci često popustljivi, ako ne i aktivno uključeni u aktivnosti povezane sa trgovinom ljudima.

72. Komitet preporučuje da se sprovedu temeljne, nezavisne i efikasne istrage u vezi sa navodnom uključenošću pripadnika policije u aktivnosti povezane sa

trgovinom ljudima, te da protiv njih, ukoliko se dokaže da su krivi, budu izrečene odgovarajuće krivične i/ili druge sankcije.

Maloljetničko pravosuđe

73. Komitet bilježi informaciju da svi sudovi imaju savjete za lica mlađa od 18 godina, dok prvostepeni sudovi imaju i sudije za lica mlađa od 18 godina, ali ne postoje odvojeni maloljetnički sudovi *per se*. Komitet je zabrinut zbog:

- (a) nedostatka podataka o broju osoba mlađih od 18 godina koje su u sukobu sa zakonom;
- (b) neodgovarajućih mehanizama za sprovođenje istraživanja, studija i evaluacija u vezi sa aktivnostima prevencije ili adekvatnošću postojećih mjera;
- (c) stigmatizacije djece koja su u sukobu sa zakonom;
- (d) nedostatka alternativnih mjera za pritvor i odgovarajućih vidova rehabilitacije djece koja su u sukobu sa zakonom;
- (e) nedostatka odgovarajućih objekata za lišavanje slobode osoba mlađih od 18 godina, koje se često zatvaraju u zatvorske objekta zajedno sa odraslima;
- (f) loših materijalnih uslova objekata za pritvor osoba mlađih od 18 godina koje su lišene slobode;
- (g) neadekvatnog pristupa obrazovanju za osobe mlađa od 18 godina koje se nalaze u pritvoru.

74. Komitet preporučuje državi članici da u potpunosti usaglasi sistem maloljetničkog pravosuđa sa Konvencijom, naročito sa članovima 37., 39. i 40., kao i sa ostalim standardima Ujedinjenih naroda iz oblasti maloljetničkog pravosuđa, kao što su Pravila Ujedinjenih naroda o minimalnim standardima za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila), Smjernice Ujedinjenih naroda za sprječavanje maloljetničkog prijestupništva (Rijadske smjernice), Pravila Ujedinjenih naroda za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode i Bečke smjernice za aktivnosti koje se tiču djece u sistemu krivičnog pravosuđa, te preporuke Komiteta koje su proistekle sa opće rasprave o maloljetničkom pravosuđu (CRC/C/46, paragrafi 203-238). U tom smislu, Komitet naročito preporučuje državi članici da:

- (a) obezbijedi sistematičnu obuku sudija i savjeta za osobe mlade od 18 godina;
- (b) poduzme sve neophodne mjere kako bi se obezbijedilo da osobe mlade od 18 godina budu lišene slobode samo u krajnjoj nuždi i u što kraćem vremenskom periodu, te da u slučaju zatvaranja budu obavezno odvojena od odraslih osoba;
- (c) obezbijedi osobama mlađim od 18 godina koje su smještene u zatvore – uključujući i istražne zatvore – pun program obrazovnih aktivnosti (uključujući i fizičko obrazovanje);
- (d) poduzme hitne korake kako bi značajno unaprijedila uslove zadržavanja u pritvoru osoba mlađih od 18 godina koje su lišena slobode, u skladu sa međunarodnim standardima;
- (e) uspostavi precizniju zakonsku regulativu procesa odvratanja od delinkvencije, kao što je to predviđeno članom 40. (3) Konvencije;

- (f) jasnije definira uslove za nadzor maloljetnih pritvorenika kojeg određuje sudija za maloljetnike;
- (g) razmotri mogućnost izmjene trenutnih zatvorskih kazni koje se primjenjuju nad osobama između 16 i 18 godina starosti koje su počinile zločin, ukidanjem minimalne jednogodišnje i smanjenjem maksimalne desetogodišnje zakonske kazne;
- (h) u Republici Srpskoj uspostavi pravo na branioca od početka krivičnog postupka;
- (i) zatraži tehničku pomoć od UNICEF-a i OHCHR-a, između ostalih.

Djeca koja pripadaju etničkim manjinama

75. Iako pozdravlja Zakon o zaštiti nacionalnih manjina, kojeg je 1. aprila 2003. godine usvojio Parlament Bosne i Hercegovine, i uspostavljanje Vijeća za Rome, Komitet ostaje zabrinut zbog činjenice da problemi koji još uvijek postoje u smislu etničke diskriminacije i netrpeljivosti, uključujući slučajeve nasilja i diskriminacije u svakodnevnom životu, u ogromnoj mjeri otežavaju djeci koja pripadaju etničkim manjinama, naročito Romima, potpuno uživanje prava zagwarantiranih Konvencijom.

76. Komitet preporučuje državi članici da poduzme efikasne mjere kako bi se obezbijedilo da djeca koja pripadaju etničkim manjinama u potpunosti uživaju prava iz Konvencije, te da poduzme posebne mjere u cilju podsticanja procesa pomirenja i izgradnje povjerenja, što bi uključilo i pokretanje širokih kampanja za edukaciju i podizanje svijesti.

8. Prateće mjere i informiranje javnosti

Prateće mjere

77. Komitet preporučuje državi članici da poduzme odgovarajuće mjere kako bi obezbijedila punu implementaciju preporuka sadržanih u ovom dokumentu, između ostalog, prenošenjem istih članovima Vijeća ministara ili Kabinetu ili sličnom tijelu, Parlamentu, kao i vladama i parlamentima države, entiteta i kantona, gdje god je to potrebno, radi odgovarajućeg razmatranja i daljnje akcije.

Informiranje javnosti

78. Komitet nadalje preporučuje da inicijalni izvještaj i pisani odgovori podneseni od strane države članice i srodne preporuke (uključujući i primjedbe) koje je ona usvojila budu stavljeni na uvid putem Interneta i ostalih medija široj javnosti, organizacijama civilnog društva, omladinskim grupama i djeci u oba entiteta, kako bi se pokrenula rasprava i podigla svijest o Konvenciji, njezinoj implementaciji i monitoringu.

9. Sljedeći izvještaj

79. Komitet naglašava važnost prakse izvještavanja koja treba da je u punoj saglasnosti sa odredbama člana 44. Konvencije. Važan aspekt odgovornosti države prema djeci u

skladu sa Konvencijom podrazumijeva pružanje mogućnosti Komitetu za prava djeteta da ispita napredak u implementaciji Konvencije. U tom smislu, od ključnog je značaja redovno i blagovremeno izvještavanje od strane države članice. Komitet uvažava činjenicu da neke države članice nailaze na poteškoće u počinjanju blagovremenog i redovnog izvještavanja. Kao vanrednu mjeru, u cilju pomoći državi članici da pravovremeno ispunjava svoje obaveze izvještavanja u skladu sa Konvencijom, Komitet predlaže državi članici da podnese svoj kombinirani drugi, treći i četvrti periodični izvještaj, koji ne bi trebalo da sadrži više od 120 strana (vidi CRC/C/148), najkasnije do 5. marta 2009. godine, te očekuje od države članice da nakon toga izvještaj podnosi na svakih pet godina, kao što je to predviđeno Konvencijom.
